

49. Sessizliğin sosyolojisi: Sosyalist Bulgaristan'da uygulanan etnik soykırım mağdurları örneği¹

Vildane ÖZKAN²

APA: Özkan, V. (2024). Sessizliğin sosyolojisi: Sosyalist Bulgaristan'da uygulanan etnik soykırım mağdurları örneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (38), 822-834. DOI: 10.29000/rumelide.1439747.

Öz

1880'ler ile 1990'lar arasında Bulgaristan'da yüzyıldan uzun bir süredir belli aralıklarla milyonlarca insan etno-kültürel kimlikleri nedeniyle çeşitli kıyımlara uğratılmış, ülkelerinden kovulmuş ya da kaçmak zorunda kalmıştır. Mal, mülk ve yakın akrabalarını bırakmak zorunda kalan kovulanların tamamına yakını Türkiye'ye sığınmıştır. Mağdurların tarihi, kültürü, gelenekleri, toplumsal-kültürel yapısı vb. ile ilgili toplumsal bilimler alanında birçok araştırma yapılmış olmasına rağmen, mağdurların sessizliği, mağduriyetlerinin görünmezliği ve mağdur-suçlu ilişkisi bağlamında araştırma neredeyse bulunmamaktadır. Makale kapsamında, Bulgaristan'da 'sosyalist Bulgar ulusu inşası projesi' kapsamında yerli ulusal Türk azınlığı üzerinde uygulanan etnik soykırım sürecinde kovularak ya da kaçarak Türkiye'ye sığınan yüzbinlerce mağdurdan günümüzde Bursa'nın Nilüfer İlçesi'nin Göçmen Konutları ve Görükle'de ikamet edenlerin gündelik yaşamlarında etnik soykırma ilişkin sessizlikleri üzerine odaklanılmaktadır. Araştırmanın birincil görgül verileri, 2011-2015 yılları arasında Göçmen Konutları ve Görükle'de gözlem, görüşme ve yapılan sohbetlerden elde edilmiştir. Etnik soykırım mağdurlarının mağduriyetlerine ilişkin gündelik sessizlikleri, hukuk, politika vb. alanlarda da görülmektedir. Buna karşın mağdurların gündelik yaşamlarında kimi cisimleşen pratikler, kişi-nesne etkileşimi, kişi-kişi etkileşimi içerisinde ve ailenin yaşayan belleği aracılığıyla mağduriyete ilişkin örtük de olsa bir bilginin aktarıldığı söylenebilir. Böylece Bulgaristan'da politik şiddete uğrayan mağdurların Türkiye'de bir sessizlik kültürü inşa ettiği söylenebilir. Mağdurların sessizliğinin de bir sesi olmasıyla birlikte, mağdurların sessizliğinin, mağdurları sorunlarla karşılaşmaktan koruduğu gibi aynı zamanda sorunları çözmeyi de engellediği söylenebilir. Sessizliğin

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu makale, 13-15 Kasım 2015 tarihleri arasında Nilüfer Belediyesi ve Uludağ Üniversitesi tarafından Bursa'da gerçekleştirilen "Odryses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu"nda "Bulgaristan'dan Kovulan Etnik Süpürme Mağdurlarının Gündelik Sessizliği: Görükle ve Göçmen Konutları Örneği" başlığıyla sözlü olarak sunulan ve aynı başlıkla tam metin olarak Sempozyum Bildirileri kitabında şu künyeye: (Özkan A.D., Vildane, 2016. "Bulgaristan'dan Kovulan Etnik Süpürme Mağdurlarının Gündelik Sessizliği: Göçmen Konutları ve Görükle Örneği", *Odryses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu*, Derleyenler: Mustafa Şahin, Sezai Sevim ve Doğan Yavaş, Ankara: Özyurt Matbaacılık, sf: 43-70. ISBN: 978-605-9897-21-1) yayınlanan bildirinin, yeniden gözden geçirilerek makaleye dönüştürülmüş hâlidir.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik İzni: 2011-2015 döneminde yapılan kendiliğinden gündelik gözlem/görüşmelere dayanır ve Etik Kurul iznine tabi değildir.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı - Turnitin, Oran: %6

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 27.12.2023-**Kabul Tarihi:** 20.02.2024-**Yayın Tarihi:** 21.02.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1439747

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü / Dr., Gümüşhane University, Vocational School of Social Sciences, Department of Social Work and Counseling (Gümüşhane, Türkiye), vildaneozkan@gmail.com, **ORCID ID:** 0000-0002-1534-9948, **ROR ID:** https://ror.org/00r9t7n55, **ISNI:** 0000 0004 0369 6808, **Crossref Funder ID:** 100019997

sosyolojisi, gündelik yaşam, hukuk, politika, edebiyat, eğitim, tarih, sanat vb. alanlarda üzerinde sessiz kalınan politik şiddetleri incelemek için elverişli bir model ve yaklaşım oluşturabilir.

Anahtar kelimeler: Etnik soykırım, etnik süpürme, suçlu-mağdur ilişkisi, gündelik sessizlik, sessizlik kültürü.

Sociology of silence: The case of victims of ethnic genocide in socialist Bulgaria³

Abstract

Between the 1880s and the 1990s, at regular intervals for more than a century, millions of people in Bulgaria were subjected to various massacres, expelled from their country or had to flee due to their ethno-cultural identities. Almost all of the expelled people who had to leave their property and close relatives took refuge in Türkiye. Although many studies have been conducted in the field of social sciences on the history, culture, traditions and socio-cultural structure of the victims, there are almost no studies on the silence of the victims, the invisibility of their victimization and the victim-criminal relationship. The article focuses on the silence regarding ethnic genocide within the daily lives of those living in Göçmen Konutları and Görükle in Bursa's Nilüfer District today, among the hundreds of thousands of victims who were expelled or escaped and took refuge in Türkiye during the ethnic genocide carried out on the autochthonous national Turkish minority within the scope of the 'socialist Bulgarian nation building project' in Bulgaria. The primary empirical data of the research was obtained from observations, interviews and conversations held in Göçmen Residences and Görükle between 2011 and 2015. The daily silence of victims of ethnic genocide regarding their grievances is also seen in areas such as law and politics. On the other hand, it can be said that information about victimization, albeit implicit, is conveyed through some embodied practices, person-object interaction, person-person interaction and the living memory of the family in the daily lives of the victims. Thus, it can be said that the victims of political violence in Bulgaria have built a culture of silence in Türkiye. Although the silence of the victims also has a voice, it can be said that the silence of the victims not only protects the victims from encountering problems, but also prevents them from solving the problems. The sociology of silence can create a suitable model and approach to examine political violence that remains silent in areas such as daily life, law, politics, literature, education, history, art, etc.

³ **Statement (Thesis/Paper):** This article was presented orally with the title "Everyday Silence of Ethnic Sweep Victims Expelled from Bulgaria: Görükle and Göçmen Konutları Örneği", which was presented orally with the title "The Case of Görükle and Göçmen Konutları" and published as a full text with the same title in the Symposium Proceedings book with the following imprint: (Özkan A.D., Vildane. 2016. "The Everyday Silence of Ethnic Sweep Victims Expelled from Bulgaria: The Case of Migrant Housing and Görükle", in Odryses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Symposium, Eds: Mustafa Şahin, Sezai Sevim and Doğan Yavaş, Ankara: Özyurt Matbaacılık, pp: 43-70. ISBN: 978-605-9897-21-1) is a revised version of the published paper.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 6

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 27.12.2023-Acceptance Date: 20.02.2024-Publication Date: 21.02.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1439747

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Keywords: Ethnic genocide, ethnic sweeping, criminal-victim relationship, daily silence, culture of silence.

1. Giriş

*Soykırım kapsamında da yer alabilen etnik süpürme*⁴ (United Nations, 1994, s. 33) gibi *insanlığa karşı suç* olarak konumlandırılmış politik şiddet uygulamaları üzerine konuşmak da sessiz kalmak da çetindir. Konuşmayı zor kılan, iki temel etkenden söz edilebilir. Birincisi; politik şiddetle ilgili bilginin inşası ve dağıtımı aynı zamanda bir çatışma alanıdır ve *konuşan mağdur* bu çatışmanın ortasında kendisini bulabilir. İkincisi; *etnik soykırım ve etnik süpürme* sona erdikten sonra da şiddeti uygulayan politik otorite, mağdurlar üzerindeki denetimini şu ya da bu ölçüde sürdürebilir. Bu denetimi algılayan mağdurlar ise, yeni mağduriyet yaşamamak için konuşmamayı seçebilirler. Susmayı zor kılan etkenler de bulunmaktadır. Birincisi; *etnik soykırım ve etnik süpürme* mağduriyeti ile ilgili bilgi inşası ve dağıtımındaki ilişkiler bağlamında mağdurun yaşadıklarını bilmek için birileri *susan mağdura* konuşması için başvurabilirler. İkincisi; mağdur susmayı tercih etmiş de olsa, konuşan birilerini dinlediğinde ‘öyle olmadı, böyle oldu’ diyerek *etnik soykırım ve etnik süpürme*ye ilişkin anlatılanlara kimi durumlarda kendi algısı ve bilgisini eklemek isteyebilir.

Bu, özellikle Bulgaristan örneğinde olduğu gibi, şimdiye kadar yeterince ne konuşulduğu ne de konuşulmadığı söylenebilecek *etnik soykırım ve etnik süpürme* örnekleri için daha da geçerlidir. Ortaylı (2014, s. 111) “Balkanlar bizim için bir acıdır: [Türkiye’deki] Nüfusumuzun şu anda bile üçte biridir. Birçok insanımızın babası buralarda [Türkiye’de] gömülü olabilir ama büyük büyük dedeleri oralarda gömülüdür” derken ve Tekeli (2008, s. 43-49) Türkiye’ye yönelik “Balkanlaşma göçleri” ifadesiyle Balkanlar’da gerçekleştirilen *etnik süpürme* sonucu sağ kalıp kaçabilenlerin ya da kovulanların tarihsel olarak bugünkü Türkiye coğrafyasına nasıl sığındıklarına işaret etmektedirler.

Bulgaristan da dâhil olmak üzere “Balkanlar’da yerli/otokton ulusal Türk azınlığı” (ifade için bkz. Malloy, 2005, s. 22) üzerinde uygulanan *etnik süpürme*, tarihsel-stratejik bir süreç (bkz. Yalınov, 2015; Özsoy, 2014; McCarthy, 2014) olarak sürdürülmüştür. Ancak söz konusu mağduriyetin sesini duymak ise neredeyse imkânsızdır. Uğranılan mağduriyet ile söz konusu mağduriyeti dile getirme arasındaki uçurum göz önünde bulundurulduğunda sessizliğin aşırılığında söz edilebilir.

Makale kapsamında, söz konusu sessizliğin gündelik boyutu üzerinde durulmaktadır. Sosyalist rejim döneminde Bulgaristan’da yerli Türkler üzerinde uygulanan *etnik soykırım ve etnik süpürme* nedeniyle 1989’da rejim yıkılmadan birkaç ay öncesinde ülkelerinden kovulan ya da kaçmak zorunda kalıp büyük ölçüde Türkiye’ye sığınan yaklaşık 400,000 Türk mağdur bulunmaktadır. *Etnik soykırım ve süpürme* mağdurları Türkiye’nin çeşitli bölge ve kentlerine dağılmışlar ve dağıtılmışlardır. En yoğun yerleştikleri bölgeler Marmara, Ege ve Akdeniz bölgeleridir. Bununla birlikte İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerine de yerleşen çok sayıda aile bulunmaktadır.

Etnik soykırım ve etnik süpürme, Balkanlardaki yerli Türk varlığını olumsuz yönde etkilemenin yanı sıra hem Bulgaristan’ın hem Türkiye’nin düzenini etkilemiş ve dönüştürmüştür. Bulgaristanlı yerli Türklerin kitlesel olarak Bulgaristan’dan çıkarılmaları ve Türkiye’ye sığınmaları, her iki ülkenin de toplumsal-kültürel yapısı, kurumsal ilişki ve kültürel değerler ağında geniş çaplı niteliksel ve niceliksel değişimlere yol açmıştır. Süreçte düzenden düzensizliğe geçen temel unsur ise, Bulgaristanlı Türklerin

⁴ Makalede kullanılan ‘etnik süpürme’ kavramı, süreci daha kapsayıcı ve somut ifade ettiği gerekçesiyle, Türkiye Türkçesi’nde kullanılan ‘etnik temizlik’ kavramı yerine Dr. Artum Dinç tarafından ileri sürülüp önerilmiştir.

kendileridir. Mağdurların, Bulgaristan'da yıkılan düzenlerinin Türkiye'de yeniden inşa çabalarında sürekli ve kesintisiz olarak Bulgaristan'da yakın geçmişteki düzenlerine atıflar ve referanslar görülmektedir.

Makalede, *etnik soykırım ve etnik süpürme* mağduru Bulgaristanlı Türklerin memleketlerinde (Bulgaristan) yıkılan düzenlerini sığındıkları ülkede (Türkiye) yeniden nasıl inşa ettikleri ve bu inşa sürecinde mağduriyetlerini gündelik yaşamları içinde nasıl konumlandıkları sorunsallaştırılmaktadır. Makalenin amaçlarından biri, Bulgaristanlı Türklerin, Türkiye'de özellikle kitlesel olarak yerleştikleri mahallelerde memleketleri olan Bulgaristan'da alışkın oldukları kurumsal ilişkiler, kültürel değerler ve eyleyici rollerini mümkün olduğunca benzer bir biçimde inşa ederek geldikleri memleketin küçük bir örneğini nasıl inşa ettiklerini ele almaktır. Makale, *etnik soykırım ve etnik süpürme* süreci mağdurlarının yıkılan düzenlerini yeniden inşa çabalarının gündelik yaşamdaki karmaşık kimi görünümünü göstermesi açısından önemli sayılabilir.

Makalede, günümüzde Bursa'nın Nilüfer İlçesi sınırları içerisinde bulunan Göçmen Konutları ve Görükle'de ikamet eden ve/veya rastlanan *etnik soykırım ve etnik süpürme* mağdurlarının gündelik yaşamda mağduriyetlerine ilişkin aşırıya varan sessizlikleri, mağduriyetlerinin görünmezliği ve hukuksal açıdan mağdur-suçlu ilişkisinin kurulamayışı üzerinde odaklanılmaktadır. Makalede, Göçmen Konutları ve Görükle'de ikamet eden ya da iş, ziyaret vb. gibi nedenlerle bulunan *etnik soykırım ve süpürme* mağdurlarının sokak, kafe, restoran, park, eğlence, işyeri, pazar alanı, toplu taşıtlar, mezarlık, komşuluk ilişkisi vb. gibi alanlarda gündelik yaşamlarına ilişkin 2011-2015 yılları arasında belli aralıklarla yapılan kendiliğinden gözlem, görüşme, ilişki, etkileşim ve sohbetlerden elde edilen birincil görgül veriler kullanılmaktadır.

2. Sosyalist Bulgaristan'da Türkler Üzerinde İşlenen İnsanlığa Karşı Suçlar

Araştırma kapsamında *etnik süpürme* kavramı, uluslararası hukukta yer alan *etnik temizlik* (ethnic cleansing) kavramı ile aynı anlamda kullanılmaktadır. *Etnik temizlik* birçok açıdan *soykırım* ile ortak anlamda kullanılır (United Nations, 1994, s. 33; Hayden, 1996, s. 731). *Etnik temizlik*, bir alanı belli bir grup insandan güç/zor ve yıldırma/gözdağı kullanıp temizleyerek etnik açıdan tektip bir alana çevirmektir (United Nations, 1994, s. 33).

İdeolojik olarak başat yazında 'Doğu Avrupa' olarak adlandırılan coğrafyada sosyalist rejimlerin yıkılma sürecine girdiği yıllara denk gelen 1984-89 yılları arasında Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde yaklaşık bir milyon yerli Türkün etno-kültürel kimliği tümüyle yasaklanıp cezalandırılarak *etnik soykırım* uygulanmıştır. Kültür kırımını, fiziksel kırım (Associated Pres. 1986), cezaevi ve toplama kamplarında hapsedme, ev hapisleri, işten ve meslekten atma, sınır-içi sürgünler vb. aracılığıyla uygulanan *etnik soykırım*, politik otorite tarafından 'sosyalist Bulgar ulusu inşası projesi' (bkz. Angelov, 2008) kapsamında "Soya Dönüş Süreci" adlı resmi tez ile meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. *Etnik soykırımın* en belirgin ve dirençle karşılanan uygulaması, *adkırımı* (bkz. Özkan, 2012, 2014) olmuştur. Sosyalist rejim döneminde uygulanan *adkırımı*, sosyalizm sonrası günümüzde *adanomisi* adı verilebilecek toplumsal-kültürel sorunlara da yol açmıştır. 1984'ün Aralık ayının sonu ile 1985'in Ocak ayının başı arasında bir aydan kısa bir süre içinde bir milyondan fazla yerli ulusal Türk azınlığı mensubunun adları Bulgar/Slav kökenli adlara *politik zorla* değiştirilmiştir. Bu süreçte Türk kültürünün tüm unsurları yasaklanmış ve cezai yaptırımlara maruz bırakılmıştır. Bulgaristan'da en yoğun ve hızlandırılmış biçimiyle 1984 sonu ve 1985 başında uygulanan *etnik soykırım* modern Avrupa tarihindeki *en hızlandırılmış kültürel yok etme sürecidir* (Dimitrov, 2000). 2006 yılında Bulgaristan, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nde

yapılan bir toplantıda söz konusu uygulamayı *etnik soykırım* olarak kabul etmiştir (Narodno Sıbranie Na Republika Bılgariya, 2006; Council of Europe Parliamentary Assembly, 2010).

Sosyalist rejim yıkılmadan birkaç ay öncesi, başka bir deyişle 1989'un yaz aylarında yerli ulusal Türk azınlığı mensupları üzerinde Bulgaristan'daki sayılarını neredeyse yarıya indiren bir *etnik süpürme* (etnik temizlik) gerçekleştirilmiştir. İki ay kadar bir sürede gerçekleştirilen bu *etnik süpürme sürecinde* yaklaşık 400,000 Türk, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti devletinin sınırları dışına kovuldu. Bulgaristan Parlamentosu, 11 Ocak 2012 tarihinde bunu bir *etnik temizlik* olarak kabul etti (Narodno Sıbranie Na Republika Bılgariya, 2012; Demokrati Za Silna Bılgariya, 2012). *Etnik temizlik*, bugün uluslararası hukukta cezai yaptırım gerektiren bir suçtur. 1989'un yaz aylarında ülkelerinden kovulan bu nüfusun neredeyse tamamı Türkiye'ye sığındı. "Büyük Yolculuk" adıyla meşrulaştırılıp uygulanan bu *etnik temizlik*, baskın söylemde 'İkinci Dünya Savaşı' olarak bilinen savaştan sonra Avrupa tarihindeki en büyük toplu nüfus hareketidir.

Mağduriyete ilişkin olarak Bulgaristan resimleri tarafından daha önceleri *etnik soykırım* ve *etnik temizlik* tanımları yapılmıştı, buna ek olarak 17 Eylül 2015 tarihinde Bulgaristan Meclisi'nde sosyalist rejim döneminde işlenen *insanlığa karşı suçların zaman aşımını engelleyen* bir yasa tasarısı kabul edildi (Kırcaali Haber, 2015). Buna göre Bulgaristan'da 9 Eylül 1944 ile 10 Kasım 1989 yılları arasında sosyalist rejim döneminde politik otorite tarafından Türkler üzerinde "Soya Dönüş Süreci" adıyla uygulanan *etnik soykırım* ile "Büyük Yolculuk" adıyla uygulanan *etnik temizlik/süpürme* suçlarının *insanlığa karşı birer suç* olarak, başka bir deyişle *zaman aşımına uğramayacak suçlar* olarak konumlandırıldığı söylenebilir.

Modern Avrupa tarihinde soykırım örnekleri göz ardı edilemeyecek bir yer işgal etmektedir. Buna karşın gerçekleştirilmiş olan soykırım örneklerinin birçoğuna ilişkin sessizlik sürdürülmektedir. Bu sessizliğin nedenlerinden biri *mağdurların aciziyeti* iken, diğeri *suçluların* maksatlı bilgi ve bellek mühendisliğinin yanı sıra iktidar ilişkilerini denetleme gücü olduğu söylenebilir. Bugün söz konusu sessizliğin en aşırıya varıldığı örneklerden birinin Bulgaristan'da hedef seçilmiş Bulgar olmayanlar üzerinde uygulanan *etnik süpürme* süreçleri olduğu söylenebilir.

Söz konusu mağduriyete ilişkin derinleşmiş *sessizlik* ve *mağdur-suçlu ilişkisinin kurulamayışı* başta hukuk olmak üzere, toplumsal bilim, kütüphane, müze, heykeltiricilik ve resim gibi sanat alanlarında, ilgili sivil toplum kuruluşları, insan hakları örgütleri ve politika alanındaki söylemlerde olduğu gibi mağdurların gündelik yaşamında da sürdürülmektedir.

3. Mağdurların Gündelik Yaşamı ve Ördükleri Sessizlik Kültürü

Toplumsal-kültürel gerçeklik ortamında kurumsal yapı, kültürel anlam ve değerler, kişilerden bağımsız değildir. Kişilerarası etkileşimler aracılığıyla inşa edilip biçimlenirler. Kişilerin etkileşim içinde yarattığı kurumlar ve alışkanlıklar, kişilerin davranışlarını küçük çaplı beklenti, norm ve roller aracılığıyla biçimlendirirler. Bunun dışında, gündelik yaşama ilişkin araştırmalar, toplumsal düzen, eylem ve gerçekliğin toplumsal inşasının temelini anlamak için bir dayanak sağlayabilir (Goffman, 1967; Garfinkel, 1967; Blumer, 1969). Gündelik yaşam, nadir ve olağanüstü değildir, sıradan ve tekdüzedir, aynı zamanda kaypaktır ve elimizden kolayca kaçıp gidebilir (Felski, 1999).

Dolayısıyla gündelik yaşamda alışlagelen, kurgusal olan ve sorgulanmadan uygulanan kurallar, bir düzen oluşturur ve toplumsal yaşamın süreğenliğini sağlar. Aşağıda mağdurların mağduriyetinin gündelik yaşamın düzeni ve akışı içerisinde nasıl konumlandırıldığı üzerinde durulmaktadır.

Bulgaristan'da 1980'lerden önce parçalı olarak sonrasında ise ülkedeki tüm yerli Türk nüfus üzerinde bütüncül olarak uygulanan *etnik soykırım*ın bir milyon civarındaki mağdurdan yaklaşık on bin mağduru, bugün Bursa'da Göçmen Konutları ve Görükle'de ikamet etmektedir. Göçmen Konutları'nda toplu halde yaşarlarken, Görükle'de dağınık halde yaşamaktadırlar. Dağınık halde yaşamak ile toplu halde yaşamak kimi farklı etkileşimleri de ortaya çıkarmaktadır. Örneğin yılda bir düzenlenen Balkan Panayırı, Bulgaristanlı Türklerin dağınık halde yaşadıkları Görükle'de değil, kitlesel-toplu olarak yaşadıkları Göçmen Konutları'nda kurulmaktadır. Ayrıca yüzlerce *etnik soykırım mağduru*, Uludağ Üniversitesi de dâhil olmak üzere Görükle ve Göçmen Konutları bölgesinde sadece iş amacıyla ya da söz konusu bölgede arkadaş, akraba vb. ziyaretlerde bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye'de neredeyse tüm üniversitelerde olduğu gibi Uludağ Üniversitesi'nin Görükle Yerleşkesi'nde de yüzlerce *etnik soykırım mağdurunun çocukları* öğrenciliğini sürdürmekte ya da her yıl yüzlercesi mezun olmaktadır.

Bulgaristan'dan *etnik soykırım* sürecinde *kovulan* ya da *kaçmak* zorunda kalan yerli Türkleri, Görükle ve Göçmen Konutları'nda gündelik yaşamda⁵ kolaylıkla ayırt etmek büyük ölçüde mümkündür. En azından gündelik yaşamda onlar, birbirlerini çok hızlı tanıyıp iletişime geçebiliyorlar. Genellikle küçük bir şive farkı, kendine özgü bir biçimde dolaysız bir söz ya da davranışta bulunma, hangi eğitim ya da gelir düzeyinde olursa olsun kadınların özenle giyimi ve kendilerine özgü özgüveni ve rahatlığı, çocukların üstünün başının özenle giydirilmesi, işlerini yapmada kendine özgü titizlikleri vb. gibi gruba özgü özellikler ayırt edilmelerini sağlayabilmektedir.

Toplu ulaşım araçlarındaki etkileşimler: Görükle ve Göçmen Konutları'nda metro, otobüs, dolmuş gibi toplu ulaşım araçlarında birbirlerini daha önce tanımayan Bulgaristan'dan kovulan iki Türkün (genellikle iki kadının) kolayca birbirlerinin Bulgaristanlı Türk olduğunu algılayıp yol boyunca çevrelerindeki diğer birçok yolcunun da rahatlıkla duyabildiği bir ses tonuyla çevrelerine aldırmanın konuşmaları sık rastlanan bir etkileşim biçimidir. Kadınların böyle sohbetleri, diğer yolcular tarafından rahatsız edici olarak algılanmaktan daha çok bazen ilgi çekici olarak da algılanabilmektedir. Böyle bir karşılaşmanın gözlemlediğim kadarıyla yaygın bir kalıbı da bulunmaktadır: Öncelikle karşılıklı olarak Bulgaristan'dan nereden olduklarını birbirlerine sorarlar, sonrasında Türkiye'ye ne zaman geldiklerini, son olarak da karşılıklı olarak Bursa'da nerede yaşadığı ve (kadınların neredeyse tamamı çalıştığı için) nerede çalıştığı sorulur, zaman kahrına çocuklarının ne yaptığı üzerine sohbet sürdürülür. Kimi durumlarda bir Türkiye yerlisi böyle bir sohbete "Bulgar mısınız?" diye sorarak başlar, mağdurlar bunu genellikle bir "damga" (bkz. Goffman 2014) olarak algılayıp soruya *kibarca azarlayarak* "Bulgar olmadıklarını, Bulgaristan Türkü olduklarını" söyleyerek yanıt verirler. "Bulgar mısınız?" sorusunu soran Türkiye yerlisi yolcu/kişi, sohbetten ayrıldığında ise ardınca "daha Türk müyüz Bulgar mıyız bir türlü öğrenemediler, Bulgaristan'da Türk olduğunu ne zaman öğrenecekler" diye söylendiklerine rastlamak mümkündür.

Komşuluk ilişkileri: Bulgaristan'dan *etnik süpürme* sürecinde kovulan ya da kaçmak zorunda kalan Türkler, yine Bulgaristan'dan kovulan ya da kaçmak zorunda kalan Türklerle iletişimi, arkadaşlığı ve sohbeti daha fazla seçmektedirler. Göçmen Konutları'nda görüştüğüm 50 yaşlarında bir kadın, Göçmen Konutları'nda yaşamayı sürdürmesinin nedenini doğrudan kendi deneyiminden bir örnekle şöyle anlatmaktadır: "Bulgaristan'dan ilk geldiğimizde, 89'da Bursa'nın içinde bir iş buldum, pastanede,

⁵ Görükle ve Göçmen Konutları'ndaki gündelik yaşamla ilgili bir başka çalışma için bkz. Ulutaş, 2014 s. 154-175, s. 198-223.

gittim hemen çalışmaya, kırmızı pabucum vardı, bana burada kırmızı ayakkabı giyersen başka bakarlar, dediler, burada Göçmen Konutları'nda ise öyle değil, burada hep bizim insanımız, kadınlar, kızlarımız gece de olsa burada kafelere oturup gençler birlikte vakit geçirebiliyor, sen kimsin diyen yok, burada [Göçmen Konutları'nda] yaşamayıp ne yapayım.”

Toplama kampı, cezaevi, sürgün, ev hapsi, işkence vb. mağdurları: Özellikle Göçmen Konutları'nda sosyalist Bulgaristan'da toplama kampı, cezaevi, ev hapsi, sınır-ıçi sürgün vb. politik baskılara uğramış mağdurlara sıklıkla rastlamak mümkündür. Bu mağdurlardan bazıları, söz konusu politik baskılara ilişkin anılarını yazmaktadır, bazıları da yazmayı emeklilik dönemine ertelemektedir. Ancak yaşadığı politik baskıdan ne yazılı ne de sözlü olarak söz etmek istemeyen toplama kampı, cezaevi vs. mağdurları da bulunmaktadır. Örneğin *etnik süpürme* sürecinde Eski Zağra Cezaevi'ne mahkûm edilmiş bir mağdur, Göçmen Konutları'nda gençler ve yaşlıların bulunduğu bir kafeye “merhaba avrupa” diyerek giriyor, bir espresso kahve içip çıkarken “hoşça kal avrupa” diyerek ayrılıyordu. Aynı kişiye, sosyalist Bulgaristan'daki cezaevi anıları sorulduğunda ise anlatmayı çeşitli bahaneler ileri sürerek kabul etmedi. Göçmen Konutları'nda Bulgaristan'daki etnik süpürme süreciyle ilgili görüşmeler yapılmak istendiğinde, genellikle mağdurlar kendileri konuşmaya başlamadan önce süreç içerisinde toplama kampı, cezaevi, işkence vs. gibi baskılara maruz kalanlarla görüşmenin yapılmasını önerme eğilimi göstermektedir. Çünkü onların, Bulgaristanlı Türkler arasında *etnik süpürmeyi* en yaygın ve sesli biçimde sorunlaştırıp nesneleştiren kesim olduğu görülmektedir. Ayrıca onlar, hem mağdur grup içinde hem mağdur grup dışında sürecin esas mağdurları olarak konumlandırılmışlardır. *Etnik soykırım ve süpürme* sürecindeki mağduriyete ilişkin olarak, Avrupa Parlamentoları ve mahkemelerinde hukuksal mücadele verenler büyük ölçüde toplama kampı, cezaevi, sınır-ıçi sürgün, ev hapsi gibi politik şiddetlere süreç içerisinde maruz kalanlardır.

Bulgaristan'dan ürünler: Özellikle Göçmen Konutları'nda Bulgaristan pazarlarından getirilen konserve, gofret, marmelad, sosis vb. gibi ürünlerin satıldığını görmek mümkündür. Bu ürünlerin satıcıları da müşterileri de Bulgaristanlı Türklerdir. Söz konusu ürünlerin daha niteliklileri ve ucuzları Türkiye pazarlarında üretiliyor olsa da Bulgaristanlı Türkler alıştıkları ve bildikleri bu damak tadlarını düzenli olarak ya da belli aralıklarla tercih edebilmektedir. Bu damak tadı, Bulgaristan'daki düzenlerine başvuru ve göndermelerde bulunarak Türkiye'de yeniden inşa etmeye çalıştıkları düzende bir işleve sahiptir. İşlevselci açıdan, bu damak tadı aracılığıyla sürdürülen küçük çaplı da olsa bir kültürel bağdan bahsedilebilir. Çatışmacı açıdan, bakıldığında Bulgaristan'a bağımlılığın sürdürüldüğü ve alınan ürünlerin ekonomi kurumu içerisinde hangi sermaye çevrelerine bağlandığının genellikle sorunlaştırılmadığı söylenebilir. Etkileşimci açıdan ise Bulgaristanlı Türkler arasında bilindik bir simge (damak tadı) aracılığıyla yüzyüze etkileşimlere anlam kazandırıldığı söylenebilir.

Bulgarca müzik: Büyük ölçüde Göçmen Konutları'nda daha küçük bir ölçüde de Görükle'de kimi kafelerde Bulgarca müzikler çalınmaktadır. Görükle'de Bulgaristan'daki *etnik soykırım mağduru* komşunun evinden Bulgarca müzik çalındığına rastlanabilir. Ayrıca Görükle'de Bulgaristanlı Türk olan bir dolmuş şoförünün dolmuşta Bulgarca müzik açtığını duyabilirsiniz zaman zaman. Bulgaristan'da üretilen Bulgarca popüler şarkıları Bulgaristanlı Türklerin Türkiye'de yaygın bir biçimde dinlemesi davranışının, *etnik soykırım* sonrası Türkiye'de yeniden düzen ve kimlik inşalarının bir parçası haline geldiği söylenebilir. Bulgarca müziğin dinlenmesi Bulgaristanlı Türkler arasında zaman zaman bir tartışma konusu oluşturmaktadır. Topluluktan çok az sayıda da olsa kimileri, Bulgarca dilinde müziğin dinlenmesine Bulgaristan'da Türkler üzerinde uygulanan *etnik soykırım* dolayısıyla karşı çıkarken, dinleyenler ise müziğin dinlenip dinlenmemesi ile *etnik soykırım* uygulaması arasında bir ilişki görmediklerini söylemektedirler. Gözlemlediğim kadarıyla müziğin, Bulgarca olup olmamasından daha

çok Bulgaristan'ın kültürel ortamından doğmuş olması temel olarak tercih edilmesini sağlamaktadır. Çünkü Türkiye'deki yeni düzen ve kimlik inşalarında kendilerine yol gösteren değerler ve normlar, Bulgaristan'la ilişkili olmayı neredeyse her alanda olduğu gibi müzik alanında da sürdürmektedir. Bu durumda Bulgaristan'da üretilen popüler Türkçe müzik olmuş olsaydı, muhtemelen Türkiye'deki Bulgaristanlı Türkler tarafından yine yaygın bir biçimde dinlenirdi.

Eğlence: Türkiye'de Bulgaristanlı Türklerin nişan ve düğünlerini, düğün salonu yerine yaygın bir biçimde sokakta yaptıklarına sıkça rastlanabilir. Bu eğlenceler sırasında da en sık çalınan müziklerden biri "omuz omuza" diye çevrilebilecek olan "ramo ramo" adlı şarkıdır. Adına rağmen, bu şarkının sözleri genellikle Türkçe söylenmektedir. Şarkıya çok sayıda kişinin eşlik etmesiyle oynanan bir dans ritüeli de bulunmaktadır. Sokak eğlencelerinde oynayanlar, büyük ölçüde kadınlar ve genç kızlardır. Bu eğlencelerde Bulgarca müzikler de çalınmaktadır. Ayrıca *etnik soykırım mağdurlarının* parti gibi düzenlediği gelenekselleşmiş eğlencelere *Balkan* adını sıklıkla verdiği görülmektedir. Bulgaristanlı Türkler, memleketlerinin Bulgaristan olduğunu ve Türk olduklarını sıklıkla vurgularlar. Türk kimliğine karşı uygulanan bir etnik soykırım sonucu Bulgaristan'dan kovulmaları Türk olduklarını vurgulamalarının en temel nedenlerinden biridir. Ancak kimlik inşalarının dayandığı biz ve öteki algılarında, Türkiye Türkü değil Balkan Türkü olduklarını vurgulamaları ve bu ayrımı çizmeleri sıklıkla rastlanmaktadır. *Balkan* adının da oluşturdukları eğlencelere, panayırlara vs. sıkça verilmesi bu bağlamda düşünülebilir.

Alkollü içecekler: Göçmen Konutları ve Görükle'de Bulgaristan'daki *etnik süpürme mağdurları* arasında alkol tüketiminin benzer gelir ve eğitim düzeyine sahip Türkiye yerlisi halka oranla çok yüksek olduğu görülmektedir. Kimi mağdurların örneğince içeceği rakıyı evde kendisinin ürettiği ve misafir gelen arkadaş ve komşularına ikram ettiği görülmektedir. Mağdur grup içinde toplumsal cinsiyet açısından alkol tüketiminin erkeklerde, kadınlara oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Sosyalist ülkelerde erkeklerde alkol tüketimi ve bağımlılığının kadınlara oranla çok daha yüksek olduğu bilinmektedir. Sosyalist Bulgaristan'da toplumsal hiyerarşi ve zenginliğin dağılımı belirgin bir biçimde etnik kökene göre yapılmıştır. Genellikle Türkler, çingeneler/Romanlar ve Pomaklarla birlikte sosyalist ülkenin işçi ve köylü sınıfını oluşturmaktaydı. Dolayısıyla Bulgaristan'daki *etnik soykırımın* aynı zamanda işçi ve köylü sınıfı üzerine yapıldığı da söylenebilir. Türkiye'ye sığınan Bulgaristanlı Türkler de yaygın bir biçimde işçi ve köylülerdi. Ancak Türkiye yerlisi işçi ve köylülerden büyük ölçüde farklı değerlerle ilişkiydiler. Bu farklı kültürel değerlerden en önemlisi kadın-erkek ilişkileri ile ilgiliyken, diğeri de alkol tüketimi ile ilgilidir.

Kadınlar: Bulgaristan'daki *etnik soykırım mağduru* kadınların neredeyse tamamı evin dışında gelir kazandıkları bir işte çalışmaktadır. Ayrıca eşlerinden bağımsız oluşları ve genellikle hem ev içi hem ev dışı işlerin sorumluluğunu büyük ölçüde tek başlarına üstlenebilmeleri dikkat çekmektedir. Kadın, anne ve eş rolünün dışında bir işte çalışan rolündedir. Kadının çalışıp gelir kazanması ile erkeğin çalışıp gelir kazanması, benzer bir biçimde konumlandırılmıştır. Erkeğin hareket serbestliği gibi kadının da hareket serbestliğinden bahsedilebilir. Bulgaristanlı Türk kadınları, Türkiye'de kamusal alanda, sokakta, kafede, iş yerlerinde vs. belirgin bir biçimde görmek ve ayırt etmek mümkündür. Bu kadınlar kamusal alanda işlerindeki titizlikleri, özenli giyimleri, kendilerine güvenleri ve rahatlıkları, küçük bir şive farkı vs. ile kolaylıkla ayırt edilmektedirler.

Nuri Turgut Adalı anıtı: Görükle ve Göçmen Konutları'nda kamusal alanda Bulgaristan'da sosyalist politik otorite tarafından Türkler üzerinde uygulanan *etnik soykırım*la ilgili mağduriyeti ifade eden tek sanat eseri bulunmaktadır. Söz konusu sanat eseri, *etnik soykırım süreçlerinde* Bulgaristan'da 23 yıl

boyunca sürgün, hapis ve toplama kamplarında mahkûm edilmiş Nuri Turgut Adalı ve tüm mağdurlara adanmış bir anıttır. Anıt, Nuri Adalı Parkı ve Koşuyolu içerisinde bulunmaktadır. Anıtta temsil edilenler, en önde Nuri Turgut Adalı, sol tarafında zincire vurulmuş iki erkeğin arasında bir kadın ve sağ tarafında cezaevleri, kamplar ve politik şiddetin temsili bulunmaktadır.

Mağdurların adlarının verildiği kamusal alanlar: Göçmen Konutları'nda mağdurların adlarının verildiği örneğin iki park (Nuri Adalı Parkı ve Koşuyolu ve Mümin Gençoğlu Parkı), bir okul (Ali Durmaz Ortaokulu), bir stadyum (Ali Durmaz Stadyumu) ve bir de cami (Necmiye Saygıner Merkez Cami) bulunmaktadır. Ali Durmaz Stadyumu'nda maçlardaki tezahüratlarda Balkan Türkçesi'nde gündelik dilde kullanılan ifadeler ve şivelere rastlamak mümkündür. Göçmen Konutları'nda tek caminin bulunması, caminin adının kadın adı oluşu ve cami avlusunda Türkiye Cumhuriyeti bayrağının dalgalanması camiiyle ilgili ilk dikkati çeken özelliklerdir. Böylece büyük ölçüde Bulgaristanlı Türkler arasında simgesel anlamı olan bu kişi adları, kamusal alandaki park, okul, cami vs.'ye verilerek mağdur grup içinde değerli kılınmaları sürdürülmeye çalışılmaktadır.

Mağdurların memleketlerinin adlarının verildiği kamusal ve özel alanlar: Mağdurların kovuldukları ya da terk etmek zorunda kaldıkları memleketlerinin adı olan "Balkan" adı, iş yerlerinde ve futbol takımında görülebildiği gibi, Göçmen Konutları'nı oluşturan iki mahalleden birinin de adıdır. Mağdurların Türkiye'de yerleştikleri mahallelerin, açtıkları iş yerlerinin, spor kulüplerinin vs. adlarının, Bulgaristan'la ilişkili olarak verilmesi doğrudan Türkiye'deki düzen ve kimliğin yeniden inşasında işlevsel kılınmıştır. Türkiye'deki yeni düzen, Bulgaristan'da bilindik olan ancak yıkıma uğratılmış eski düzenin simgesel unsurlarıyla kurulmaya çalışılmaktadır. Mekân olarak uzakta kalan Bulgaristan, duygularda ve kimlik inşalarında anlamlı bir rol oynamayı sürdürmektedir.

Parklar ve yeşil alanlar: Özellikle Göçmen Konutları'nda kişi başına düşen yeşil alan hakkının, hemen apartman önlerinde yürüyüş mesafesinde oluşu dikkat çekmektedir. Göçmen Konutları'nda parklar ve cadde kenarlarındaki yeşil alanlar belediye tarafından düzenlenirken, apartmanların önündeki toprak alanlardaki ağaç ve çiçeklerin ekimi ve bakımı apartman sakini mağdurlar tarafından yapılmaktadır. Göçmen Konutları'nda mağdurların yeşil alan düzenlemeleri, çiçek ve ağaç ekimleri ve bakımları, Bulgaristan'da köylerde ya da apartman önlerinde yaptıkları ve alışkın oldukları düzenlemelere benzemektedir. Bulgaristan'daki memleketlerine gidip gelirken getirdikleri çam ağacı fidanı, kuşburnu ve üzüm meyvesi fidanı, gül ve zambak çiçeği kökü vs.'yi apartman önlerine sıklıkla ekmekte ve bakımlarını yapmaktadırlar. Böylece toplumsal düzenin ve kimliğin yeniden inşasında olduğu gibi evin içinin, apartman çevresinin, yeşil alanın vs. düzenlenmesinde de Bulgaristan'daki yıkılmış ancak bilinen mekânsal tasarımlarını referans almayı sürdürmektedirler.

Bulgaristan'ı ziyaret: Görükle ve Göçmen Konutları'ndaki mağdurların memleketleri Bulgaristan'ı ziyaretlerini sıklıkla yaptıkları görülmektedir. Her gün Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerine hareket eden otobüs firmaları bulunmaktadır. Ancak yine de çeşitli nedenlerle ziyaret edemeyenler de vardır. Ayrıca en yoğun haliyle Aralık 1984'te uygulamaya başlanan *etnik soykırım ve adkırımı* sürecinde politik zorla dayatılan 'Bulgar ad'ı yerine pasaportunda Türk adını geri almak isteyen ancak maddi sıkıntı nedeniyle bunu yapamayan mağdurlar da yaşamaktadır. Göçmen Konutları'nda görüştüğüm ve Bulgaristan'daki *etnik soykırım ve adkırımı* zamanında Türk adını Bulgar adla değiştirmek istemediğini bildirdiği için tutuklanıp Belene Toplama Kampı'nda mahkûm edilmiş bir mağdur, en fazla yapmak istediği şeylerden birinin Bulgaristan pasaportunda Türk adını geri alıp yazdırmak isteği olduğunu anlatmıştı, ancak bunu yapamadan vefat etmiştir. Bulgaristan'dan kovulan yerli Türkler, Bulgaristan vatandaşlarıdır. Sosyalist rejimin yıkılmış olmasıyla sınırlar arasında geçişin kolaylaşması ve Bulgaristan vatandaşlığının sağladığı

fırsatlarla Bulgaristan ve Türkiye arasında mağdurlar sıklıkla gidip gelmektedirler. Çok sayıda otobüs firması, sadece Bulgaristan-Türkiye arasında Bulgaristanlı Türklerin seyahatleri için açılmıştır ve her gün sefer düzenlenmektedir. İki ülke arasında mağdurların sıklıkla geliş-gidişlerinin nedenleri arasında *etnik soykırım ve etnik süpürme* sürecinde akraba ilişkilerinin iki ülke arasında gerçekleşen kopukluğu, Bulgaristan'da mal ve mülkün bulunması vb. sayılabilir.

Bulgaristan'la ilgili simgeler: Göçmen Konutları'nda *etnik soykırım* mağdurları memleketleri Bulgaristan'da edindikleri kimi davranış ve alışkanlıkları, memleketlerine ilişkin özlemleri, memleketlerinden getirdikleri otomobil vb.'ye gündelik yaşamlarında sıklıkla rastlamak mümkündür. Bu bağlamda da mağdurların yoğun yaşadığı Göçmen Konutları'nda gündelik yaşamda, sokakta, evde, dilde, davranışta vs. Bulgaristan'da anlamlı kılınmış simgelerin değeri nesneleştirilerek sürdürülmekte olduğu görülmektedir.

Yeni Görükle Mezarlığı: Göçmen Konutları'nda ikamet edenler için açılan bir mezarlıktır. Yüzlerce mezar bulunmaktadır ve mezarlar Bulgaristan'da doğup Türkiye'de yaşamını yitirmiş *etnik soykırım ve etnik süpürme* mağdurlarının mezarlarından oluşmaktadır. 1905 doğumlu bir mağdurun mezarı da bulunmaktadır. Mağdurların Türkiye'ye sığınıp Türkiye vatandaşlığı alırken edindikleri yeni soyadlar, Bulgaristan'daki *etnik soykırımdan* kaçabilmenin olumlu karşılanmasını ve memleketleriyle ilgili özlem, kimlik tanımları vs. gibi ilişkileri göstermektedir. Mezarlıktaki mezarlarda ekili bitki, çiçek ve meyvelerin sıklıkla ve özellikle Bulgaristan'dan getirilmiş olduğu görülmektedir. Mezar taşlarında Bulgaristan'daki memleketlerinin adlarının farklı yazılışları görüldüğü gibi, kaybedilen yakına yazılmış sevgi sözcükleri de görülmektedir. Bulgaristan'da yaşadığı mağduriyetten söz eden ise tek bir mezar taşına rastlanmıştır.

4. Sonuç

Genellikle mevcut başat yazında sağ kurtulan mağdurun sessizliğinin, ruhsal ya da politik baskıdan ve travmatik geçmişinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bulgaristan yerlisi Türklerin *etnik soykırım ve süpürülmeye* ilişkin gündelik sessizliklerinin, aşağıdaki dört etkenin karmaşık bir biçimde iç içe geçmesinden kaynaklandığı söylenebilir:

Birincisi, *Türkiyecilik*dir. Bulgaristan yerlisi Türklerin, sosyalist rejim süresince Bulgaristan'da uğradıkları *etnik soykırım ve etnik süpürmeye* yönelik geliştirdikleri *Türkiyecilik* adlı tutumlarının, sessizliklerinin temel nedenlerinden biri olduğu söylenebilir. *Türkiyecilik, etnik dışlama ve ayrımcılıklar* nedeniyle Bulgaristan'dan kaçıp Türkiye'ye yerleşme isteği ve eylemidir. *Türkiyecilik* tutumunun, sadece Bulgaristan'ı terk etmeyi değil, aynı zamanda Bulgaristan'da yaşanan mağduriyeti de terk etme ve üzerinde konuşmamanın temel tutumsal nedeni olduğu söylenebilir.

İkincisi, *korkudur*. Türkiye'ye sığınan Bulgaristan yerlisi Türklerin, gündelik yaşamlarında sosyalist rejim dönemine benzer bir biçimde Bulgar politik otoritesinin baskıcı ve cezalandırıcı uygulamaları karşısında bir korku duyumsamayı yaygın bir biçimde sürdürdükleri söylenebilir. Bu cezanın ağırlığına ilişkin korku, sosyalist rejim dönemindeki mağduriyetlerini dile getirme konusunda sessizliği seçmelerinin nedenlerinden biridir.

Üçüncüsü, *sorunlaştırma ve sorumluluk üstlenme* sorunudur. Sadece gündelik yaşamda değil, hukuk, politika, insan hakları örgütleri, 'göçmen' adı taşıyan ilgili dernekler vs. alanlarında da mağduriyeti dile

getirme ve mağdur-suçlu ilişkisini hukuk kapsamında inşa etme konusunda derinleşmiş ve yayılmış bir sorunlaştırma ve sorumluluk üstlenme eksikliğinin varlığından söz edilebilir.

Dördüncüsü, *örgütlenmemişliktir*. Mağdurların, gündelik yaşamda mağduriyetini dile getirmesi hem en zor hem de en kolaydır. Çünkü gündelik yaşamda mağduriyetin dile getirilişi, örgütlenmemişliği nedeniyle zorluklarla doludur. Bulgaristan'daki mağduriyet Türkiye'deki gündelik yaşamın düzeni içerisine yerleştirilmediği gibi, Türkiye'deki kimlik inşasının da bir parçası haline getirilmemiştir. Mağdurlar, Bulgaristan'daki kurumsal ilişkiler ve kültürel değerlerini Türkiye'deki yeni düzen ve kimlik inşalarında işlevsel kılmalarına rağmen, *etnik soykırım ve etnik süpürme* mağduriyetlerini ise neredeyse işlevsiz kıldıkları söylenebilir.

Gündelik yaşamda mağduriyete ilişkin sessizliğe rağmen, kimi cisimleşen pratikler, kişi-nesne etkileşimi, kişi-kişi etkileşimi içerisinde ve ailenin canlı belleği aracılığıyla mağduriyete ilişkin örtük bir bilginin aktarıldığı da söylenebilir. Yine de mağduriyete ilişkin bilginin, Türkiye'deki kültürel değerlerin ve kurumsal ilişkilerin yeniden inşasında belirleyici bir rol ve işlevinden söz edilemez. Gündelik söylemde mağduriyet, *etnik soykırım* sürecinde mağdur olan yaklaşık bir milyon kişiyle ilişkilendirilmekten daha çok neredeyse sadece toplama kampı, cezaevi, ev hapsi, işkence, bir yakının öldürülmesi, sınır-içi sürgün vs. baskılarına maruz kalan birkaç bin kişiyle sınırlandırılmıştır.

Mağdurların sessizliğinin de bir sesi olmasıyla birlikte, mağdurların sessizliğinin, mağdurları sorunlarla karşılaşmaktan koruduğu gibi aynı zamanda sorunları çözmeyi de engellediği söylenebilir.

Geleceğe Yönelik Öngörü ve Öneri

Etnik soykırım mağdurlarının gündelik sessizliği, birçok karmaşık etkinin bir kesişme noktasıdır. Söz konusu sessizlik, birçok alanda, özellikle de hukuk alanında işlenmemiştir. Bu yaşanan mağduriyet, yeterince kayıt altına alınmadığı için derinleşmiş sessizliğin sürdürüldüğü söylenebilir. Günümüzde yakın geçmişteki sosyalist rejimleri ve sonrasında sosyalizm-sonrası toplumsal yapıları anlama uğraşlarının, etno-kültürel azınlıkların bu yapılarda nasıl konumlandırıldığı ve bu konumlandırmanın gündelik yaşamdaki görünümüleri ele alınmaksızın yetersiz ve eksik kalacağı söylenebilir. Yakın geçmişteki birçok sosyalist rejimde, baskın etnik kimliklerin dışında kalan en büyük etnik grup yerli azınlık Türklere'dir. Ancak yerli Türklerin sosyalist rejimlerdeki yaşantıları ve mağdur oldukları süreçler, sosyalist rejimlerin ele alındığı çalışmalarda üzerinde en az durulan konu olmayı sürdürmektedir. Örneğin bkz. Znepolski, 2008.

Karşı karşıya kalınan birkaç tehlike bulunmaktadır. Birincisi, insan ömrünün süresinin sınırlı olması dolayısıyla kayıt altına alınmaksızın yitip giden kendine özgü bir bellek bulunmaktadır. İkincisi, bu belleğin biran önce geniş çaplı ve sistemli kaydı yapılmazsa Bulgaristan'daki *etnik soykırım ve etnik süpürme* mağdurlarının çocuklarının ve gelecek kuşakların tarihsel belleği telafi edilemez bir biçimde yaralı kalacaktır. Üçüncüsü, bu bellek kayıt altına alınmaksızın yakın geçmişte en az yarım asır sürdürülmüş olan sosyalist rejimleri anlamak da eksik kalacaktır. Böylece Bulgaristan'daki *etnik soykırım ve süpürmenin* yerli Türk mağdurlarının sosyalist rejim dönemindeki belleği kaydedilmezse, sadece Bulgaristan yerlisi Türklerin tarihsel belleği zarar görmüş olmayacak, yakın geçmişteki sosyalist rejimlere ilişkin anlayış da telafi edilemez bir biçimde eksik kalmış olacaktır.

Bu bağlamda ayrıca, Bulgaristan'da uygulanan *etnik soykırım ve süpürme* sürecinin mağdurlarının yoğun yaşadığı mahallelerde yaşayan mağdurlarla da iletişime geçilerek mekânsal bellek de inşa

edilebilir. Göçmen Konutları'nda Nuri Turgut Adalı anıtına ek olarak Bulgaristan'ın yerli Türkleri arasında bulunan kimi yazar, edebiyatçı, heykeltıraş, ses sanatçısı, ressam, sporcu, satranç şampiyonu, tiyatrocu vb.'nin adına heykeller yapılabilir. Örneğin: Şaziye Moral, Kadriye Latifova, Sebahattin Ali, Embiya Çavuş, Yıldız İbrahimova, Naim Süleymanođlu, Koca Yusuf vb. Aynı adlar, okullara, spor merkezlerine, kütüphanelere, sokaklara, parklara vs. de verilebilir. Ayrıca Bulgaristan'daki *etnik soykırım ve süpürme* sürecine ve buna ilişkin hukuksal sessizliğe de atıf yapan *Sessizliğin Anıtı* olarak adlandırılabilir bir heykel/anıt ve aynı adla Göçmen Konutları'nda bir müze ve kütüphane de yapılabilir. Kişi adlarına ya da etnik soykırımı/süpürmeye ilişkin yapılacak anıtlar, heykeller, müze, spor merkezi, okul ve sokak adları, mağdurların sessizliğinin sesi olabilir.

Kaynakça

- Angelov, V. (Önsöz ve Derleyen) (2008). *Strogo Poveritelno! Asimilatorskata Kampaniya Sreřtu Turškoto Natsionalno Maltinstvo v Bilgariya, 1984-1989. Dokumenti*. Sofia: Fondatsiya Liberalna İntegratsiya.
- Associated Pres. (1986). Bulgaria Killing Ethnic Turks. *Ethnic Turks Imprisoned During Bulgarian Assimilation Campaign: Amnesty International's News*.
- Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Felski, R. (1999). The Invention of Everyday Life. *Cool Moves*. <http://people.virginia.edu/~rf6d/felski.the-invention-of-everyday-life.pdf> Eriřim: 10.11.2023.
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Goffman, E. (1967). *Interaction Ritual*. New York: Doubleday Anchor.
- Goffman, E. (2014). *Damga – Örselenmiş Kimliğin İdare Ediliři Üzerine Notlar*. Çevirenler: Ş. Geniş, L. Ünsaldı ve S. N. Ağırnaslı. 2. Baskı. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Kırcaali Haber. (2015). Komünist Rejimin İşlediği Suçlara Yargı Yolu Açıldı. *Kırcaali Haber*, 17 Eylül 2015. http://www.kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=15653 Eriřim: 10.11.2023.
- Malloy, T. H. (2005). *National Minority Rights in Europe*. Oxford University Press.
- McCarthy, J. (2014). *Ölüm ve Sürgün*. Çeviren: F. Sarıkaya. 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ortaylı, İ. (2014). *İmparatorluğun Son Nefesi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özsoy, A. (2014). *Balkanlar'da Türk Soykırımı*. 2. Baskı. İstanbul: İleri Yayınları.
- Ulutaş, O. (2014). *Nilüfer'in Hikâyesi*. Bursa: Köseleciler Dijital ve Matbaa Baskı Çözümleri Ltd. Şti.
- Znepolski, İ. (2008). *Bilgarskiyat Komunizm – Sotsiokulturni Čerti i Vlastova Traektoriya*. Sofya: Ciela.
- Council of Europe Parliamentary Assembly. (2010). *Post-Monitoring Dialogue With Bulgaria. Doc. 12187*. <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4bdadc1b0.html> Eriřim: 10.11.2023.
- Demokrati Za Silna Bilgariya. (2012). Deklaratsiya, Osijdařta Opita za Nasilstvena Asimilatsiya, 2012. <http://dsb.bg/bg/blogs/article/3065> Eriřim: 10.11.2023.
- Dimitrov, V. (2000). In Search of a Homogeneous Nation: The Assimilation of Bulgaria's Turkish Minority, 1984-1985. *Journal of Ethnopolitics and Minorities Issues in Europe*, 1(4), 1-22. <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/JEMIE01Dimitrov10-0701.pdf> Eriřim: 10.11.2023.
- Hayden, R. M. (1996). Schindler's Fate: Genocide, Ethnic Cleansing, and Population Transfers. *Slavic Review*, 55(4), 727-748. <http://www.jstor.org/stable/2501233> Eriřim: 10.11.2023.
- Narodno Sibranie Na Republika Bilgariya. (2006). İzkazvane na Zamestnik-Predsedatelya na NS g-n Yunal Lyutfi pred Parlamentarnata Asambleya na Siveta na Evropa. <http://www.parliament.bg/bg/news/ID/759> Eriřim: 10.11.2023.

Narodno Sıbranie Na Republika Bilgariya. (2012). Zapoçna Osmata Sesiya na 41-to Narodno Sıbraniye. <http://www.parliament.bg/bg/news/ID/2348> Eriřim: 10.11.2023.

Özkan, V. (2012). The Effects and Appearances of Namecide Process From Socialist to Post-Socialist Bulgaria. *Вісник НТУУ «КПІ». Серія Політологія. Соціологія. Право*, 16(4), 32-36.

Özkan, V. (2014). Bulgaristan'da Siyasi Otoritenin Ulusal Türk Azınlığı Üzerindeki Politikaları: Belene Toplama Kampı Örneği (1985-86). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (20), 117-162. <http://www.turkiyat.hacettepe.edu.tr/dergi/20sayi.pdf> Eriřim: 10.11.2023.

Tekeli, İ. (2008). *Göç ve Ötesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

United Nations. (1994). Letter Dated 24 May 1994 From the Secretary-General to the President of the Security Council. http://www.icty.org/x/file/About/OTP/un_commission_of_experts_report1994_en.pdf Eriřim: 10.11.2023.

Yalınov, İ. (2015). *Bulgaristan'da Azınlık Hak ve Özgürlükleri Sorunu*. Sofya: Müslüman Diyaneti Bařmüftülüđü.